

ETIKA PROFESÍ PROGRAMOVÁNÍ

Jan M Honzík

MOTTO: Nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence, ani útokům na svou čest a pověst. Každý má právo na zákonnou ochranu proti takovým zásahům nebo útokům.

Článek 13 Preambule všeobecné deklarace lidských práv.

1 ÚVOD

Na jaře tohoto roku se mi dostal do ruky materiál [1], vydaný mezinárodní organizací IFIP (International Federation For Information Processing). Po přečtení tohoto materiálu jsem dospěl k závěru, že je vhodné informovat komunitu informatiků se základními myšlenkami tohoto materiálu aby celá problematika vešla v obecnou známost, a její aspekty se mohly diskutovat v kontextu našeho profesionálního i společenského kodexu. V únoru 1988 šokovali dva holandské absolventi vysoké školy informatickou komunitu vyhlášením, které vyšlo v tisku pod názvem „Hippokrates v informatice“. Vyhlášení upozorňovalo, že věda již v minulosti dramaticky ovlivnilo blaho lidstva. Kvalita života je v sázce. Je přijatelné, aby se vyráběly a prodávaly expertní systémy, které rozhodují za člověka? Je možné vyvíjet složité informační obranné systémy, u nichž experti znají slabá a funkčně zneužitelná místa? Na tyto otázky nemohou dávat odpověď sami vědci. Mladí informatici prohlásili, že je zapotřebí vytvořit etický kodex profese tvůrčích i provozních pracovníků v oblasti výpočetní techniky. Zformulovali několik základních principů do formy přísahy: „Pracujeme výhradně ve službách lidstvu, bereme lidská práva v oblasti sebeurčení jako základní princip studia i tvůrčí činnosti“. Přísaha v jistých profesích není nic nového. Právníci a lékaři mají v této oblasti dlouhou tradici. V oblasti techniky je profesionální přísaha poměrně novým fenoménem.

2 ETIKA A ETICKÉ TEORIE

Podle některých novějších definic je etika filosofická disciplína, která zkoumá pojmy, problémy a teorie dobra a kladou představy o dobrém konání a dobrém životě na racionální základnu. Malá encyklopedie ji definuje jako vědu o mravnosti jako strážce života společenského člověka.

Obecně se hovoří o dvou hlavních teoriích etiky: konsekvencialismus nebo také teleologická teorie a deontologická teorie.

Konsekvencialismus zahrnuje etické teorie, v nichž dobro a zlo je založeno na následcích činu. Jednou z forem konsekvencialismu je utilitarismus, jehož základním principem je činnost, která přinese co největšímu množství lidí co největší množství štěstí a blaha. Pojem štěstí je zde projevem absolutního dobra.

Deontologické teorie kladou důraz na čin jako takový a ne na jeho následky. Dobro či zlo je vlastním atributem činu. Jako příklady takových principů lze uvést – vždy mluv pravdu; bez ohledu na situaci, nikdy nezabij člověka.

Mezi další teorie patří etický relativismus, který je formulován na základě popření universálních morálních norem. Podle tohoto přístupu je dobro a zlo relativní a záleží na okolnostech, jednotlivcích a jejich kultury a společenského vývoje.

3 FUNKCE ETICKÝCH NOREM

První funkcí je všeobecný pocit, že etické normy určité profese stanovují, že odborník není zodpovědný jen za produkt, který vytvoří, ale i za důsledky jeho zavedení a používání. Tento pocit se výrazně zesiluje po výrazných zkušenostech, ve kterých dobro a zlo, pomoc a ublížení, jsou odděleny křehkou zábranou, ať již je to případ války v Perském zálivu, Černobylské události, nebo výsledky genetického inženýrství.

Druhou funkcí je doplnění právní a politické dimenze o morální dimenzi. Etické normy nenahrazují právní ani jiné normy, ale tvoří jejich pozadí. Jsou nutné jak před, tak po zavedení odpovídající legislativy, protože legislativa nikdy nemůže pokrýt jemné odstíny prudce se vyvíjející profesionální oblasti lidského konání.

Třetí funkcí je uvědomění široké veřejnosti o diskusi v této oblasti. Rozvoj vědy a technologie má kolektivní následky a proto je nutné, aby se na vývoji etického kodexu profesionální činnosti podílela celá lidská komunita.

Čtvrtou funkcí je sociologická funkce „uvědomění se náležitosti k určité skupině lidí“, nebo „uvědomění se, proč určité věci, na rozdíl od jiných jedinců neděláme proto, že náležíme k určité skupině lidí“. Vyčlenění takových skupin profesionálně vybavených jedinců je projevem vyspělosti společnosti. Za profesionála se považuje jedinec, který je vybaven nejen vysokou kompetencí v odborné činnosti, ale i vysokou zodpovědností za použití výsledků této činnosti.

Poslední funkce zdůrazňuje nadnárodnost a nadstátnost etického kodexu. Usnadňuje sjednotit rozdíly v mezinárodních vztazích tam, kde je legislativa i politika jednotlivých zemí odlišná.

4 FORMY ETICKÝCH Norem

Nejčastěji se rozlišuje 5 druhů forem:

- **Principy**; obecná pravidla, která mají mezinárodní platnost ve formě dokumentu nebo vyhlášení, které je následně podkladem pro jurisdikci země, hlásící se k tomuto dokumentu. (Např. Všeobecná deklarace lidských práv).
- **Zásady společenského chování**; obvykle zahrnují aspekty přijatelného chování, jednání a norem.
- **Kodex chování**; nejčastěji zahrnuje etické principy zaměřené především na zásady, výsledky a kvalitu služeb a používají se jako základ pro interpretaci jednotlivých případů chování.
- **Pravidla**; mohou mít právní formu na podkladu určitého právního systému a mohou sloužit jako průvodce nebo výklad problematiky. V této podobě nemohou sloužit jako vynucovací nástroj.
- **Právní nástroje**; mají vlastnosti vynucovacího nástroje, jsou definovány precizně z hlediska právního a mohou sloužit jako nástroj pro soudní konání.

5 PŘÍKLADY ETICKÝCH KODEXŮ

5.1 Kodex ACM

Kodex ACM (Association for Computing Machinery) ustavuje obecné principy (Kánóny) profesionální ideje a příkazy, které platí pro každého člena ACM:

Kánón 1: Člen ACM jedná vždy poctivě

Kánón 2: Člen ACM usiluje o svou větší kompetenci a o větší kompetenci a prestiž své profese

Kánón 3: Člen ACM přejímá plnou odpovědnost za svou práci

Kánón 4: Člen ACM jedná s profesionální zodpovědností

Kánón 5: Člen ACM používá své speciální znalosti ve prospěch lidstva

5.2 Kodex BCS

Kodex BCS (British Computer Society) zahrnuje šest článků s těmito nadpisy:

- Profesionální chování
- Profesionální poctivost (integrity)
- Veřejný zájem

- Věrohodnost (fidelity)
- Technická kompetence
- Neustrannost (impartiality)

5.3 Kodex CPSR/PI

Kodex CPSR/PI (Computer Professionals for Social Responsibility and Privacy International) obsahuje tyto tituly:

- Stop zneužití dat
- Podporuj minimalizaci dat
- Podporuj ochranu dat
- Umožňuj inspekci dat
- Ustavuj politiku nedotknutelnosti soukromí

5.4 Návrh etického kodexu I.F.I.P (1990) v titulcích

- Preamble
- 1 Profesionální etika jednotlivce
 - 1.1 Sociální zodpovědnost
 - 1.2 Ochrana nedotknutelnosti soukromí
 - 1.3 Individuální poctivost (integrity)
 - 1.4 Profesionální kompetence
 - 1.5 Osobní zodpovědnost (accountability)
- 2 Mezinárodní organizační etika
 - 2.1 Normy vysokého výkonu
 - 2.2 Mezinárodní normy a pravidla
 - 2.3 Mezinárodní právní ochrana
 - 2.4 Produktivita zaměstnanců a kvalita pracovního života
 - 2.5 Zapojení a zpětná vazba uživatele
- 3 Etika pro mezinárodní právní informatiku
 - 3.1 Zákon intelektuálního vlastnictví
 - 3.2 Zákon mezinárodního podnikání
 - 3.3 Mezinárodní telekomunikační zákon
 - 3.4 Mezinárodní trestní zákon
- 4 Etika v mezinárodní veřejné politice
 - 4.1 Svoboda komunikace
 - 4.2 Soukromí a čest jednotlivce

- 4.3 Humanizace informačních systémů
- 4.4 Mezinárodní infromatická gramotnost
- 4.5 Rovnost ve využití informačních služeb
- 4.6 Kulturní kvality života a lidské volby

6 HIPPOKRATOVSKÁ PŘÍSAAIA INŽENÝRA

Následující ukázka představuje jednu z podob slavnostních slibů v oblasti techniky.

„Slavnostně slibuji, že svůj život obětuji službě lidstvu. Moje úcta a vděk bude vždy patřit mým učitelům. Budu vždy loyální ke své technické profesi a spravedlivý a štědrý ke všem kolegům. Svůj život a činy budu řídit vždy přímě a čestně. Všechny své schopnosti dám ve prospěch projektů, které budou sloužit lidstvu. Budu se vyhýbat zlu, korupci i všem ostatním svodům k nepoctivým postupům. Svou profesi budu provádět výhradně ve prospěch lidí a neučiním nic, co by vedlo ke kriminálnímu zneužití mých vědomostí, ani pod nátlakem, ani z vlastní iniciativy. Budu vystupovat proti zlu a špatným a nekalým praktikám, kdekoli se s nimi setkám. Nepřipustím, aby víra, národnost, rasa, stranická příslušnost nebo sociální postavení ovlivňovaly mé povinnosti a práci. Ani pod hrozbou síly nevyužiji svých vědomostí v rozporu se zájmy zákona humanity. Budu usilovat o snižování znehodnocování a spotřeby neobnovitelných zdrojů. Tento slib činím slavnostně, svobodně a na svou čest.“

7 VÝZVA K DISKUSI

Autoři pracovní skupiny IFIP–WG9.2 vybízejí k diskusi členy IFIP a to zejména na tato témata:

- Je nezbytné, aby národní organizace formulovaly a přijaly Etický kodex nebo Obecné zásady, či je možné vytvořit Hippokratovskou přísahu pro Informační technologii (IT) na bázi deontologických pravidel?
- Jaká pravidla deontologického přístupu jsou přijatelná pro všechny země? Jako příklad lze uvést zásady: „Koněj vždy tak, aby všechny důsledky tvého konání byly v souladu s udržetím života na zemi“ nebo „Pro všechna rozhodnutí používej princip trvalé existence života na zemi“.
- Měla by existovat disciplinární pravidla a jaká?
- Potřebuje organizace IFIP etickou komisi pro formulaci základních principů a sankcí?

8 ZÁVĚR

Kriteriální funkce, kterým se posuzuje vyspělá společnost, je mnohparametrická. Nelze ji redukovat na tržně-ekonomické vztahy. Bohatá a vyspělá společnost si zakládá na úrovni své zodpovědnosti za lidskou dimenzi života, za zachovu jeho duchovních a kulturních hodnot. Je to úkol, který čeká i nás, abychom se, kdybychom náhodou poněkud zbohatli, mohli zařadit i mezi vyspělé.

Literatura

- [1] Ethics of Computing: Information Technology and Responsibility
IFIP WG9.2, 1992
- [2] Člověk a lidská práva, Horizont, Praha 1969

Autor: Doc.Ing.Jan M Honzík,CSc
Ústav informatiky a výpočetní techniky FE VUT v Brně
Božetěchova 2
612 66 Brno 12
tel.: (05)-746 111/344
fax : (05)-750 252
e_mail:honzik@dcse.fec.vutbr.cs